

ПЕДАГОГІКА, ПСИХОЛОГІЯ, МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

КОГНІТИВНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ ФАХОВОЇ ЛЕКСИКИ

Борщовецька В. Д.

Білоцерківський національний аграрний університет

Стаття розглядає проблеми навчання студентів іншомовної фахової лексики, зокрема процеси пам'яті та мнемонічні прийоми запам'ятовування лексичних одиниць, що беруть участь у формуванні іншомовних лексичних навичок. Проаналізовано умови вторинного коду засвоєння лексики. Охарактеризовано процеси, що відбуваються в ментальному просторі індивіда під час запам'ятовування лексичних одиниць. Визначено та доведено роль мнемонічних прийомів запам'ятовування лексичних одиниць у студентів економічних спеціальностей.

Ключові слова: процеси пам'яті, лексичні одиниці, мнемонічні прийоми запам'ятовування.

Статья рассматривает проблемы обучения студентов иноязычной профессиональной лексике, в частности процессы памяти и мнемонические приемы запоминания, которые участвуют в формировании лексического навыка. Рассмотрены условия вторичного кода усвоения лексики. Дана характеристика процессов памяти, которые происходят в лексическом пространстве индивида в процессе запоминания лексических единиц. Определена и доказана роль мнемонических приемов запоминания лексических единиц у студентов экономических специальностей.

Ключевые слова: процессы памяти, лексические единицы, мнемонические приемы запоминания.

The article deals with the problems of teaching Economics students technical vocabulary, namely, its memory processes and mnemonic techniques in developing foreign vocabulary skills. Foreign environments of teaching vocabulary have been analysed. Memory processes taking place in the mental lexicon has been characterized. Mnemonic techniques for memorizing vocabulary have been defined and their role for developing vocabulary skills have been proved.

Key words: memory processes, lexical units, mnemonic techniques.

Процеси, що відбуваються останнім часом в економічному, політичному, культурному та освітньому житті країни, наочно віддзеркалюються в лексичному апараті, що забезпечує різні сфери іншомовної комунікації в процесі професійної діяльності.

Іноземна мова сьогодні є засобом міжкультурного спілкування, а метою її навчання визнається формування і розвиток міжкультурної комунікативної компетентності студентів у її професійному варіанті, що забезпечить студентам академічну і професійну мобільність рівня B2 – Vantage – просунутий. У європейських країнах на оволодіння ІМ на рівні B2 виділяється 250 годин аудиторної роботи. Зважаючи на те, що в нашому випадку це має бути рівень Vantage Professional (просунутий професійно орієнтований), кількість аудиторних годин необхідно збільшити. Рівень Vantage Professional забезпечить здатність студентам розуміти основні ідеї повідомлення у графічному та акустичному образах як на конкретну, так і на абстрактну тему, у тому числі й дискусії за своїм фахом; спілкуватися з носіями мови

з таким ступенем швидкості та спонтанності, який не завдає труднощів жодній із сторін, детально висловлюватися на широке коло тем, виражати свою думку з певної проблеми, наводячи різноманітні аргументи за і проти [5, с. 24].

У цьому контексті великого значення набуває навчання студентів немовних ВНЗ іншомовної фахової лексики, оскільки успішність іншомовного професійного спілкування значною мірою визначається рівнем володіння лексичними навичками, який забезпечить здатність студентів розуміти та вживати в потрібній ситуації саме ту лексичну одиницю (ЛЮ), яка точно й економно передає висловлену думку.

У цій статті ми розглянемо процеси пам'яті, вивчення яких, на нашу думку, сприятиме розв'язанню проблем ефективного засвоєння іншомовної лексики.

Пам'ять є ключовим моментом у вивченні іноземних мов. Від обсягу короткотривалої пам'яті залежить рівень засвоєння лексичних одиниць.

Засвоєння іншомовної лексики студентів економічних факультетів в умовах відсутності природного мовного оточення проходить як процес засвоєння вторинного роду іноземної мови на основі первинного коду рідної мови. При цьому іншомовні лексичні одиниці не обов'язково мають засвоюватися в лінійному зростаючому порядку. Одночасно відбувається повторення вивченого. Тим, хто вивчає нове, властиво забувати частину раніше засвоєного матеріалу. Таке забування є природним фактом навчання. Ми повинні розглядати процес засвоєння іншомовної лексики як такий, що включає і вивчення, і забування до тих пір, поки слово "закріпиться в пам'яті".

Звичайно, забування трапляється навіть тоді, коли слово відносно добре відоме, але студент не вживав іноземну мову протягом певного періоду часу (канікули, відрядження тощо). Такий процес називається "виснаження". Саме лексичний аспект підлягає йому більше, ніж інші лінгвістичні аспекти, наприклад, фонологія чи граматики. Це пояснюється тим, що вокабулярій складається з індивідуальних одиниць, а не цілого ряду правил. Рецептивно засвоєна лексика підлягає виснаженню менше, ніж продуктивно засвоєна, а саме її периферійні рідковживані слова. Рівень виснаження не залежить від рівня володіння мовою студента. Тобто студенти з вищим рівнем знань будуть забувати приблизно таку саму кількість знань, як і студенти з нижчим рівнем знань. Це, у свою чергу, означає, що студенти старших курсів будуть втрачати відносно менше лексичних одиниць, ніж студенти молодших курсів. Доведено, що більшість забування відбувається протягом перших двох років навчання.

Під час вивчення нового матеріалу більшість забування відбувається після того, як закінчується навчальний процес. Після цієї основної "втрати", рівень забування зменшується. У зв'язку із цим необхідно організувати програму повторення, яка дасть ефективний результат. Доведено, що повторення, яке відбувається зразу після засвоєння дасть менш продуктивний результат, ніж те, яке розподілене в часі. Вчені пропонують таку схему повтору: 5 – 10 хв. після первинного засвоєння інформації, потім через 24 год., 1 тиждень, 1 місяць і, нарешті, 6 місяців після вивченого матеріалу. При такій схемі рівень забування засвоєних лексичних одиниць буде мінімальним. Звичайно, така схема є не завжди можливою в усіх ВНЗ. Тому для кожного ВНЗ вона має бути індивідуальною. Але студентам варто запропонувати її для індивідуального засвоєння. При цьому студент може дещо змінювати інтервали між повтореннями залежно від рівня запам'ятовування. Вчені виявили, що чим більший інтервал між пред'явленням лексичної одиниці, тим більше ймовірності викликати її з пам'яті. Звичайно, абстрактні слова потребують частішого повторення, ніж конкретні.

На протигагу теорії "виснаження" існує теорія "забування, залежного від ключового слова". Згідно з цією теорією інформація насправді зберігається в пам'яті, але ми не завжди можемо її викликати. Іншими словами, проблема полягає у виклику, а не в збереженні інформації. Доказом цього є численні експерименти, які свідчать про те, що інформація була не втрачена, а лише вимагала певних засобів для того, щоб її викликати [7].

Як відомо, пам'ять буває двох основних типів: короткотривала (або робоча) і довготривала. Короткотривала пам'ять визначалася вченими як така, що обмежена в рамках кількості одиниць, які вона втримує в одиницю часу. Міллер запропонував об'єм 72 лексичні одиниці [10].

Однак останні дослідження показали, що обсяг пам'яті залежить від багатьох чинників, а саме: типу матеріалу, який підлягає запам'ятовуванню, етимології та довготи слова, рівня мовного володіння студента та його когнітивних здібностей [4; 6].

Довготривала пам'ять зберігає інформацію для використання в майбутньому, тоді як короткотривала пам'ять утримує інформацію під час її опрацювання. Як правило, вона утримує її лише протягом доли секунди. Проте її обсяг можна збільшити за допомогою повторення, як, наприклад, це відбувається при неодноразовому повторенні телефонного номера до моменту його запам'ятовування. Короткотривала пам'ять – швидка, адаптивна, але має малий обсяг для запам'ятовування. Довготривала пам'ять має майже необмежений обсяг, але вона є відносно повільною.

Розглянемо процеси пам'яті, що задіяні у процесі засвоєння лексичної інформації. Діяльність пам'яті поділяється на процеси закарбування, збереження та відтворення інформації. Усі вони утворюють єдину систему, але кожен із них має свої особливості та специфіку функціонування.

Закарбування інформації в пам'яті індивіда є прямим продовженням сприйняття інформації, яка надходить у формі вербального сигналу. Під час закарбування на основі смислової взаємодії усвідомлених і неусвідомлених людиною виявів її психічних функцій утворюються копії вербального сигналу, які представляють його в закодованому вигляді в довготривалій пам'яті (ДТП) [3; 2].

Варто зазначити, що в пам'яті індивіда можуть міститися різні за характером копії одного й того самого вербального сигналу. Копії, що містять у собі ознаки ситуації спілкування, є повними, а ті, в яких ці ознаки відсутні, – частковими [8, с. 31].

Збереження закарбованої лексичної інформації відбувається в лексичному сховищі. Уся його сітка включає сенсорний регістр (СР), короткочасне сховище (КЧС) і довготривале сховище (ДТС) [1, с. 275]. Інформація потрапляє в систему через рецептори і передається в СР, практично не підлягаючи переробці. У СР мозаїчна сенсорна інформація стає об'єктом процесів розпізнавання образів, у результаті яких вилучаються ознаки й формуються коди на основі синтезу цих ознак. У СР інформація швидко втрачається в результаті стирання чи “списування” нової інформації, яка надходить. Для того, щоб бути утриманою, вона повинна перейти з СР у КЧС (оперативну пам'ять). Саме в цьому сховищі відбувається основне опрацювання інформації.

У КЧС формується копія інформації, що утворилася на “виході” процесу розпізнавання образів або інформації, яка є в ДТС і може переноситися у КЧС, наприклад, під час утворення асоціацій у процесі кодування елемента.

Користування закарбованою інформацією під час говоріння здійснюється за допомогою іншого процесу пам'яті, – вилучення, що відбувається у формі відтворення. Вилучення інформації з КЧС здійснюється досить швидко й точно. У ДТС цей процес відбувається складніше. У ньому міститься таке розмаїття інформації, що виникає трудність у забезпеченні доступу до тієї підмножини інформації, де існує необхідний образ. Індивід активує релевантну підмножину інформації, поміщає її в КЧС, а потім сканує в пошуках необхідного образу. Він може бути відсутнім у цій підмножині. У такому разі процес вилучення перетворюється в пошук, під час якого послідовно активуються і скануються різні підмножини. Виходячи з пред'явленої йому інформації, індивід вибирає відповідну “пробну інформацію” і поміщає її в КЧС. Потім активується й міститься в КЧС “пошуковий набір інформації”, тобто відповідна підмножина інформації в ДТС нерозривно пов'язана із цією “спробою”. Індивід вибирає

з пошукового набору певний образ і піддає його дослідженню. Інформація, викликана з вибраного образу, використовується для прийняття рішення стосовно того, чи виявлена бажана інформація. Якщо вона виявлена, то пошук припиняється, якщо ж ні – він продовжується на основі нової “спроби” [1, с. 31–32].

Дослідження процесів пам’яті при навчанні іншомовної лексики свідчать, що слова зберігаються й запам’ятовуються в сітці асоціацій [6; 2]. Ці асоціації можуть бути різних типів і пов’язані різними шляхами. Виявлено, що студенти-носії мови і студенти, які вивчають іноземну, по-різному асоціюють слова. Носії мови дають парадигматичні або синтагматичні асоціації, ґрунтовані на семантичних факторах, тоді як студенти, які вивчають іноземну, асоціюють слова на основі фонологічної схожості [11]. Слова в нашому семантичному просторі пов’язані не лише значенням, формою й звучанням, але і їх баченням. Ми пов’язуємо схожі форми слів між собою на рівні психічних процесів з іншими частинами контексту, в якому вони вводилися і засвоювалися. Отже, знання значення слова полягає в асоціюванні його з іншими словами, які вже існують у нашому семантичному просторі.

Метою навчання іншомовної лексики є переніс лексичних одиниць з короткотривалої пам’яті, де вони осідають під час процесу мовної маніпуляції в більш постійну довготривалу пам’ять. Основним способом досягнення цієї мети є пошук існуючої інформації з метою прикріплення до неї нової інформації. Щодо навчання лексики це означає знайти елементи в ментальному лексиконі, щоб співвіднести з ними нові лексичні одиниці. Це можна зробити, наприклад, шляхом згрупування нового слова з уже відомими, які схожі за певними ознаками [9]. Нове слово можна помістити зі словом з однаковим значенням (*borrow > lend, loan*), скориставшись прийомом семантичного мапування, схожою звуковою структурою (*prank > tank, bank, rank*), словами, які починаються з однакових літер (*income > invest, indeed, industry*), чи згідно з іншими параметрами. Але, на нашу думку, перевагу слід віддавати схожості за значенням. Це пояснюється тим, що старі слова вже закріплені в пам’яті, а прикріплення до них нових збільшує ймовірність їх запам’ятати. Отже, для ефективного навчання іншомовної лексики доцільно презентувати лексичні одиниці в сітці асоціацій.

У сучасній психолінгвістиці вченими розроблено та запропоновано мнемонічні прийоми запам’ятовування. Які сприяють ефективному засвоєнню іншомовної лексики. Розглянемо деякі з них.

Метод ключового слова. Метод ключового слова [12] полягає в тому, що студент вивчає іншомовні лексичні одиниці шляхом асоціації її з відповідним еквівалентом у рідній мові особливим способом. Наприклад, при засвоєнні слова “cash”, “готівка” студент уявляє касу ощадбанку, де здійснюються платежі готівкою. В нашій практиці використання такого прийому показало негайний виклик слова з пам’яті, причому існують численні випадки, де такий метод зумовлює запам’ятовування слова і в графічному образі, як з прикладом, наведеним вище. Слова “cash” і “каса” мають по 4 літери і схожих 3 звуки, що знімає трудність у запам’ятовуванні в написанні слова “cash”.

Характерними рисами цього методу є конкретні слова, за допомогою яких студент може створити образ цього слова. Ключові слова можуть бути запропоновані самими студентами або викладачами.

Прийом loci. Це один із найстаріших і найвідоміших у світі мнемонічних прийомів запам’ятовування. В його основі лежить факт операції за допомогою “когнітивних карт”, які є відомим узгодженням зорових образів, що легко відновлюються в пам’яті. Ці образи, як правило, розташовані вздовж добре відомого шляху, але вони можуть бути також предметами у знайомій кімнаті, подіями в добре відомій історії тощо. Щоб запам’ятати лексичну одиницю, необхідно створити її зоровий образ і помістити його на одну з траєкторій в уявній

сцени. Повернення цих лексичних одиниць у пам'ять відбувається без усяких зусиль при відновленні всієї сцени. Результати експериментальних досліджень свідчать про високу ефективність застосування цього прийому в навчанні іншомовної фахової лексики.

Система “слів-вішалок”. Мнемонічна система “слів-вішалок” або списку “вішалок” має декілька різновидів. Основна її ідея полягає в тому, що студент вивчає низку слів, які слугують йому як “вішалки”, на яких він розташовує слова, що підлягають запам'ятовуванню. В одній із версій цієї системи студент заучує низки пар, які римуються, наприклад: *one is a bun, two is a shoe, three is a tree...* тощо.

Після того, як список “вішалок” вивчений, на них необхідно розвішати слова, що підлягають запам'ятовуванню (ПЗ). Зробити це можна, уявивши, наприклад, деякий зв'язок між словом-вішалкою і ПЗ-словом. Чим дивнішим буде цей зв'язок, тим ефективнішим буде процес запам'ятовування.

Спільні риси системи “слів-вішалок” і прийому Іосі полягають у тому, що обидва слугують для закріплення послідовності ПЗ-подій та для поліпшення запам'ятовування використовуються живі і дивні образи, які пов'язують ПЗ-події з певною вішалкою або місцезнаходженням.

Word families. Словесні сім'ї. Презентація лексики в словесних сім'ях є ще одним ефективним прийомом запам'ятовування. Слова з однаковими коренями групуються таким чином, щоб між ними простежувалася асоціація. Навіть якщо значення цих слів може дещо відрізнятися, таке групування допоможе студентам запам'ятати їх загальне значення. Це можна зробити різними шляхами. Один із них, наприклад, – складання списку такої словесної сім'ї (з дефініціями для кожної лексичної одиниці) і представлення його перед текстом, як наприклад: *economy, economics, economic, economical, uneconomic, uneconomical, economize* – або наведення таких словесних сімей перед кожною частиною тексту, де вони трапляються.

Отже, у цій статті ми розглянули процеси пам'яті та мнемонічні прийоми запам'ятовування лексичних одиниць, що беруть участь у формуванні іншомовних лексичних навичок, умови вторинного коду засвоєння лексики. Охарактеризовано процеси, що відбуваються в ментальному просторі індивіда під час запам'ятовування лексичних одиниць. Визначено та доведено роль мнемонічних прийомів запам'ятовування лексичних одиниць у студентів економічних спеціальностей.

Література

1. Аткинсон Р. Человеческая память и процесс обучения: пер. с английского / Р. Аткинсон [под общей редакцией Ю. М. Забродина, Б. Ф. Ломова]. – М. : Прогресс, 1980. – 528 с.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений. Вопросы теории и истории психологии / Л. С. Выготский [под ред. А. Я. Лурия, М. Г. Ярошевского]. – М. : Педагогика. – Т.1. – 1982. – 487 с.
3. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М. : Наука. 1982. – 159 с.
4. Леонтьев А. А. Вопросы психолингвистики и преподавания русского языка как иностранного (Сборник статей) / Под ред. А. А. Леонтьева и Т. В. Рябовой. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1971. – 82 с.
5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К. : Ленвіт, 2003. – 261 с.
6. Brown G. D. A. Cognitive Psychology and Second Language Processing: The Role of Short-term Memory // Harris R. J. Cognitive Processing in Bilinguals. – Amsterdam : North-Holland Elsevier Science Publishers B.V., 1992. – P. 105–121.
7. Goh C. Metacognitive awareness and second language listeners // ELT journal. – 1997. – Vol. 51. – N 4. – P. 361–369.

8. Harris R. J. *Cognitive Processing in Bilinguals*. – Amsterdam : North-Holland Elsevier Science Publishers B.V., 1992. – 592 p.
9. Hutchinson T. *English for Specific Purposes. A learning-centred approach* / T. Hutchinson, A. Waters. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 183 p.
10. Miller G. A. The magical number seven, plus or minus two: some limits on our capacity for processing information // *Psychological Review*. – 1956. – N 63. – P. 8–97.
11. O'Malley J.M. *Learning Strategies in Second Language Acquisition* / J. M. O'Malley, A. U. Chamot. – USA: Cambridge University Press, 1990. – 260 p.
12. Schmitt N. *Vocabulary. Description, Acquisition and Pedagogy* / N. Schmitt, M. McCarthy. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 383 p.